

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

ગુજરાત ઉચ્ચ ન્યાયાલય, અમદાવાદ સમક્ષ

આર/ફર્સ્ટ અપીલ નં. ૩૮૮૫/૨૦૨૫

સાથે

સિવિલ એપ્લિકેશન (ફોર સ્ટે) નં. ૧/૨૦૨૫

ઈન આર/ફર્સ્ટ અપીલ નં. ૩૮૮૫/૨૦૨૫

સાથે

આર/ફર્સ્ટ અપીલ નં. ૩૮૭૭/૨૦૨૫

સાથે

સિવિલ એપ્લિકેશન (ફોર સ્ટે) નં. ૧/૨૦૨૫

ઈન આર/ફર્સ્ટ અપીલ નં. ૩૮૭૭/૨૦૨૫

સાથે

આર/ફર્સ્ટ અપીલ નં. ૩૮૮૮/૨૦૨૫

સાથે

સિવિલ એપ્લિકેશન (ફોર સ્ટે) નં. ૧/૨૦૨૫

ઈન આર/ફર્સ્ટ અપીલ નં. ૩૮૮૮/૨૦૨૫

સાથે

આર/ફર્સ્ટ અપીલ નં. ૪૩૨૪/૨૦૨૫

સાથે

સિવિલ એપ્લિકેશન (ફોર સ્ટે) નં. ૧/૨૦૨૫

ઈન આર/ફર્સ્ટ અપીલ નં. ૪૩૨૪/૨૦૨૫

સાથે

આર/ફર્સ્ટ અપીલ નં. ૪૩૨૫/૨૦૨૫

સાથે

સિવિલ એપિલકેશન (ફોર સ્ટે) નં. ૧/૨૦૨૫

ઈન આર/ફર્સ્ટ અપીલ નં. ૪૩૨૫/૨૦૨૫

સાથે

આર/ફર્સ્ટ અપીલ નં. ૪૩૨૬/૨૦૨૫

સાથે

સિવિલ એપિલકેશન (ફોર સ્ટે) નં. ૧/૨૦૨૫

ઈન આર/ફર્સ્ટ અપીલ નં. ૪૩૨૬/૨૦૨૫

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ હસમુખ ડી. સુથાર

અહેવાલ કરવાની મંજૂરી	હા	ના
	હા	

યુનાઈટેડ ઇન્ડિયા ઇનશ્યોરન્સ કંપની લિ.

વિરુદ્ધ

સગરી શોભાબેન મધુભાઈ પાટડિયા અને અન્યો

ઉપસ્થિતિ:

અરજદાર(ઓ) નં. ૧ વતી સુશ્રી કીર્તિ એસ. પાઠક (૯૯૬૬)

પ્રતિવાદી(ઓ) નં. ૧ વતી શ્રી હેમલ શાહ (૬૯૬૦)

કોરમ: માનનીય ન્યાયમૂર્તિ હસમુખ ડી. સુથાર

તારીખ: ૦૨/૧૨/૨૦૨૫

કોમન ઓરલ જજમેન્ટ

૧. મોટર વાહન અધિનિયમ, ૧૯૮૮ ની કલમ ૧૭૩ હેઠળની આ તમામ અપીલો મોટર અકસ્માત દાવો ટ્રિબ્યુનલ (મુખ્ય), અમરેલી દ્વારા મોટર અકસ્માત દાવો અરજી નં. ૨૦૧૫ ના ૧૪૩, ૨૦૧૫ ના ૧૫૬, ૨૦૧૫ ના ૧૪૫, ૨૦૧૫ ના ૧૪૬, ૨૦૧૫ ના ૧૫૨ અને ૨૦૧૫ ના ૧૫૫ માં પસાર કરાયેલા સંયુક્ત ચુકાદા અને એવોર્ડ તારીખ ૦૫.૦૩.૨૦૨૪ માંથી ઉદ્ભવે છે, જે મોટર વાહન અધિનિયમ, ૧૯૮૮ (ટૂંકમાં, "એમ.વી. એક્ટ") ની કલમ ૧૬૬ હેઠળ દાખલ કરવામાં આવી હતી. વિવાદિત ચુકાદા દ્વારા, વિદ્વાન ટ્રિબ્યુનલે તમામ દાવાની અરજીઓને આંશિક રીતે મંજૂર કરી છે અને વીમા કંપનીને મુક્ત (exonerated) કરી છે, જો કે તેણે સામવાળા નં. ૩-વીમા કંપનીને નિર્દેશ આપ્યો છે કે તેઓ પહેલા દાવેદારોને વળતરની એવોર્ડ કરેલી રકમ ચૂકવે, અને ત્યારબાદ આ રકમ સામવાળા નં. ૧ અને ૨, એટલે કે ગુનો કરનાર વાહનના ડ્રાઇવર અને માલિક પાસેથી વસૂલ કરવાની સ્વતંત્રતા આપી છે. તેથી, "ચૂકવો અને વસૂલ કરો" (pay and recover) ના આદેશથી નારાજ અને અસંતુષ્ટ થઈને, અપીલકર્તાઓ દ્વારા આ શીર્ષક વાળી અપીલો પસંદ કરવામાં આવી છે.

૨. અપીલકર્તા-વીમા કંપની વતી વિદ્વાન વકીલ સુશ્રી કીર્તિ પાઠક અને સામવાળા નં. ૧ વતી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલ શ્રી હેમલ શાહને સાંભળવામાં આવ્યા.

૩. વર્તમાન અપીલોની ટૂંકી હકીકતો એવી છે કે તારીખ ૨૦.૦૨.૨૦૧૫ ના રોજ, મૃતક અને ઇજાગ્રસ્ત વ્યક્તિઓ સહિતના તમામ દાવેદારો, રજિસ્ટ્રેશન નં. GJ-૦૧-BT-૮૫૯૨ ધરાવતી ટાટા-૪૦૭ ટેમ્પોની સેવાઓ ભાડે રાખીને ચોટીલા માતાજીના દર્શને ગયા હતા. સાંજના આશરે ૬:૦૦ વાગ્યે, જ્યારે તેઓ ચોટીલાથી તેમના નિવાસસ્થાને પરત ફરી રહ્યા હતા, ત્યારે ટાટા-૪૦૭ ના સામવાળા નં. ૧-ડ્રાઇવર માનવ જીવન જોખમાય તે રીતે અતિશય ઝડપે અને ગફલતભરી તેમજ બેદરકારી પૂર્વક વાહન ચલાવી રહ્યા હતા. જ્યારે વાહન ઘટનાસ્થળે પહોંચ્યું ત્યારે સામવાળા નં. ૧ એ ટાટા-૪૦૭ પરથી નિયંત્રણ ગુમાવ્યું, જેના કારણે તે એક ઝાડ સાથે અથડાયું. આ અથડામણને કારણે ગંભીર અકસ્માત સર્જાયો હતો જેમાં ચાર વ્યક્તિઓના મોત થયા હતા અને ત્રણ વ્યક્તિઓ/દાવેદારોને ગંભીર ઇજાઓ થઈ હતી, જેના પરિણામે કાયમી અપંગતા આવી હતી. આ અકસ્માત માત્ર ગુનો કરનાર વાહન (ટાટા-૪૦૭ ટેમ્પો નં. GJ-૦૧-BT-૮૫૯૨) ના ડ્રાઇવરની બેદરકારીના કારણે થયો હોવાથી, તેની સામે ચોટીલા પોલીસ સ્ટેશનમાં સી.આર. નં. 1-૨૪/૨૦૧૫ થી ગુનો નોંધવામાં આવ્યો હતો. તેથી, સામવાળા નં. ૧ થી ૩, ગુનો કરનાર વાહનના ડ્રાઇવર, માલિક અને વીમા કંપની હોવાના નાતે, દાવેદારોને વળતર ચૂકવવા માટે સંયુક્ત રીતે અને/અથવા વ્યક્તિગત રીતે જવાબદાર હરે છે.

૪. અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલ સુશ્રી કીર્તિ પાઠકે વિવાદિત ચુકાદા અને એવોર્ડને વળતરની રકમ (quantum), ગુનો કરનાર વાહનના ડ્રાઇવરની એકમાત્ર બેદરકારી, અમાન્ય ડ્રાઇવિંગ લાઇસન્સ અને આર.સી. બુક મુજબ

બેસવાની ક્ષમતા માત્ર ત્રણ મુસાફરોની હતી જ્યારે છ દાવાની અરજીઓ દાખલ કરવામાં આવી છે તેવા આધારો પર પડકાર્યો છે. તેમણે આગળ એવી દલીલ કરી છે કે કથિત વાહન માલસામાનનું વાહન (goods vehicle) હતું અને દાવેદારો તેમાં મફત મુસાફરો (gratuitous passengers) તરીકે મુસાફરી કરી રહ્યા હતા. વીમા પોલિસીનો સ્પષ્ટ ભંગ થયો હોવાથી, વીમા કંપની કોઈ વળતર ચૂકવવા માટે જવાબદાર નથી. તેમણે દલીલ કરી હતી કે દાવેદારો માલના માલિક હોવા વિના માલસામાનના વાહનમાં મુસાફરી કરી રહ્યા હતા, અને તેથી, તેઓ મફત મુસાફરો હતા. આથી, વિદ્વાન ટ્રિબ્યુનલ મોટર વાહન અધિનિયમની કલમ ૧૪૭ ના પ્રોવિઝો (શરત) ને ધ્યાનમાં લેવામાં તદ્દન નિષ્ફળ ગયું છે. નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતના ન્યૂ ઇન્ડિયા ઇન્સ્યોરન્સ કંપની વિરુદ્ધ આશા રાણી, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૩ એસ.સી. ૬૦૭ ના ચુકાદા પર આધાર રાખીને, તેમણે સબમિટ કર્યું કે દાવેદારો પોલિસી હેઠળ આવરી લેવાયેલા ન તો "ત્રીજો પક્ષ" (third parties) હતા કે ન તો "મુસાફરો" હતા. તેથી, વીમા કંપની પર જવાબદારી થોપી શકાય નહીં. તેમણે વધુમાં સબમિટ કર્યું કે વિદ્વાન ટ્રિબ્યુનલે બે બાબતોમાં પોલિસીનો સ્પષ્ટ અને મૂળભૂત ભંગ હોવા છતાં, વીમા કંપનીને ચૂકવણી કરવા અને વસૂલ કરવાનો નિર્દેશ આપવામાં ભૂલ કરી છે; (i) ગુનો કરનાર વાહનના ડ્રાઇવર પાસે અકસ્માતની તારીખે માન્ય અને અસરકારક ડ્રાઇવિંગ લાઇસન્સ ન હતું, અને (ii) દાવેદારો માલસામાનના વાહનમાં મફત મુસાફરો તરીકે મુસાફરી કરી રહ્યા હતા.

૪.૧ વધુમાં, તેમણે સબમિટ કર્યું કે ચૂકવવાનો અને વસૂલ કરવાનો નિર્દેશ ટકી શકે તેમ નથી, ખાસ કરીને જ્યારે વીમા કંપનીએ એમ.વી. એક્ટની કલમ ૧૪૭ હેઠળ વૈધાનિક બચાવ (statutory defence) રજૂ કર્યો હતો. એમ.વી. એક્ટની કલમ ૧૪૭ અને ૧૪૯ વચ્ચે સ્પષ્ટ તફાવત છે, અને એકવાર કલમ ૧૪૭ હેઠળ વૈધાનિક બચાવ સ્થાપિત થઈ જાય પછી, વિદ્વાન ટ્રિબ્યુનલ પાસે ચૂકવો-અને-વસૂલ કરો નો નિર્દેશ જારી કરવાની કોઈ સત્તા નથી. બંધારણની કલમ ૨૨૬ અને ૨૨૭ હેઠળ પણ, અદાલત બંધારણીય અને સુપરવાઈઝરી અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરે છે; જો કે, ટ્રિબ્યુનલ પાસે કલમ ૧૪૨ હેઠળ નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતના અસાધારણ ન્યાયી અધિકારક્ષેત્ર (extraordinary equitable jurisdiction) જેવી કોઈ સત્તા નથી. આવી સત્તાઓ વિશિષ્ટ રીતે નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતમાં નિહિત છે. આથી, એકવાર કલમ ૧૪૯(૨) હેઠળ વૈધાનિક ભંગ સ્થાપિત થઈ જાય પછી, ચૂકવો-અને-વસૂલ કરો નો આદેશ આપીને ન્યાયી આધારો પર વીમા કંપની પર જવાબદારી નક્કી કરી શકાય નહીં. તેથી, તેમણે વિનંતી કરી છે કે અપીલ મંજૂર કરવામાં આવે, વિવાદિત નિર્દેશને રદબાતલ ઠેરવવામાં આવે અને વીમા કંપનીને જવાબદારીમાંથી મુક્ત કરવામાં આવે. તેમની રજૂઆતોના સમર્થનમાં, તેમણે નીચેના ચુકાદાઓ પર આધાર રાખ્યો છે; (i) યુનાઈટેડ ઇન્ડિયા ઇન્સ્યોરન્સ કંપની લિ. વિરુદ્ધ મીનાબેન ભૂપેન્દ્રભાઈ પટેલ, ૨૦૧૬ (૨) જી.એલ.એચ. (U.J.) (ii) ન્યૂ ઇન્ડિયા એસ્યોરન્સ કંપની વિરુદ્ધ આશા રાણી અને અન્ય, ૨૦૦૪ (૨) TN MAC ૩૮૭ (iii) નેશનલ ઇન્સ્યોરન્સ કંપની વિરુદ્ધ

બલજીત કૌર (iv) નેશનલ ઇન્સ્યોરન્સ કંપની વિરુદ્ધ દિતાભાઈ રાયસિંગભાઈ લબાણા, એફ.એ. નં. ૧૦૩/૨૦૦૨, ચુકાદો તારીખ ૧૫.૦૩.૨૦૨૫ (v) ન્યૂ ઇન્ડિયા એસ્યોરન્સ કંપની લિ. વિરુદ્ધ દર્શના દેવી, ૨૦૦૮ એ.સી.જે. ૧૩૮૮ (SC) (vi) નેશનલ ઇન્સ્યોરન્સ કંપની લિ. વિરુદ્ધ પ્રોમા દેવી, અપીલ (સિવિલ) નં. ૧૬૬૭/૨૦૦૮ (vii) યુનાઈટેડ ઇન્ડિયા ઇન્સ્યોરન્સ કંપની લિ. વિરુદ્ધ અનુભાઈ ગોપીચંદ હાકરે, ૨૦૦૮ એ.સી.જે. ૨૧૩ (બોમ્બે) (viii) ઇસ્કો-ટોકિયો જનરલ ઇન્સ્યોરન્સ કંપની લિ. વિરુદ્ધ શંકરલાલ અને અન્ય, ચુકાદો તારીખ ૨૬.૦૬.૨૦૦૮, ૨૦૦૮ એ.સી.જે. ૨૬૧૮ (મધ્યપ્રદેશ હાઈકોર્ટ) (ix) ઇસ્કો-ટોકિયો જનરલ ઇન્સ્યોરન્સ કંપની લિ. વિરુદ્ધ શંકરલાલ અને અન્ય (x) ફર્સ્ટ અપીલ નં. ૨૮૨૮/૨૦૦૮; ફર્સ્ટ અપીલ નં. ૩૨૮૨/૨૦૦૫; ફર્સ્ટ અપીલ નં. ૧૫૨૮/૨૦૧૫ (xi) ઓરિએન્ટલ ઇન્સ્યોરન્સ કંપની વિરુદ્ધ સુરેશભાઈ અને અન્ય (xii) નેશનલ ઇન્સ્યોરન્સ કંપની લિ. વિરુદ્ધ શામળભાઈ કોડરદાસ ખાંટ અને અન્ય, ફર્સ્ટ અપીલ નં. ૮૭૫/૨૦૧૭ (ડી.બી., આદેશ તારીખ ૩૦.૦૮.૨૦૨૪), (xiii) બાલુ ક્રિષ્ના ચવ્હાણ વિરુદ્ધ ધ રિલાયન્સ જનરલ ઇન્સ્યોરન્સ કંપની લિમિટેડ, ૨૦૨૨ એસ.સી.સી. ઓનલાઈન એસ.સી. ૨૩૩૧.

૪.૨ તેમણે બંગાળ ઇમ્યુનિટી કંપની લિમિટેડ વિરુદ્ધ બિહાર રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૮૫૫ એસ.સી. ૬૬૧ માં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદા પર, ખાસ કરીને પેરેગ્રાફ ૨૪ પર પણ આધાર રાખ્યો છે, અને અદાલતને વિનંતી કરી છે કે તેઓ 'પૂર્વ ચુકાદાઓનું પાલન કરવાના સિદ્ધાંત' (doctrine of

stare decisis) પર વિચાર કરે અને આશા રાણી (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં તેમના દ્વારા આધાર રાખવામાં આવેલી સત્તાને અનુસરે, જે "ચૂકવો અને વસૂલ કરો" નો આદેશ પસાર કરતી વખતે નામદાર અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા કોઈ પણ પછીના આદેશ દ્વારા રદ કરવામાં આવી નથી.

૫. સામવાળાના વિદ્વાન વકીલ શ્રી હેમલ શાહે વર્તમાન અપીલનો વિરોધ એવા ગ્રાઉન્ડ પર કયો છે કે વિદ્વાન ટ્રિબ્યુનલે "ચૂકવો અને વસૂલ કરો" નો આદેશ પસાર કરવામાં કોઈ ભૂલ કરી નથી. તેમણે સબમિટ કર્યું કે ટ્રિબ્યુનલે કાનૂની સ્થિતિની વિગતવાર ચર્ચા કરી છે અને, માનુષીય જાતુન વિરુદ્ધ રાજેશ સિંહ, (૨૦૧૭) ૪ એસ.સી.સી. ૭૯૬ માં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદા પર આધાર રાખીને, યોગ્ય રીતે જ ઠરાવ્યું છે કે મફત મુસાફરોના કિસ્સામાં પણ, દાવેદારો ગુનો કરનાર વાહનના વીમાકર્તા (insurer) પાસેથી વળતરની રકમ વસૂલ કરવા માટે હકદાર છે, જેમાં વીમાકર્તાને માલિક પાસેથી તે વસૂલ કરવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે. આમ, પૂરતી સલામતી પૂરી પાડવામાં આવી છે અને વીમા કંપનીના હિતને યોગ્ય રીતે ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યું છે. તેથી, વીમા કંપની વળતરની એવોર્ડ કરાયેલી રકમ ચૂકવવાની તેની કાનૂની જવાબદારીમાંથી મુક્ત થઈ શકે નહીં. તેમણે વધુમાં સબમિટ કર્યું કે દાવેદારો ત્રીજા પક્ષકારો છે, અને રેકૉર્ડ પર રજૂ કરાયેલી વીમા પોલિસી સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે ત્રીજા પક્ષકારોનું જોખમ પોલિસી હેઠળ આવરી લેવામાં આવ્યું હતું. પરિણામે, ગુનો કરનાર વાહનના માલિક અને ડ્રાઇવર ત્રીજા પક્ષના દાવેદારોને ગુસ્સાન મુક્ત કરવા માટે પ્રતિનિધિ તરીકે જવાબદાર (vicariously liable) છે. આથી,

વિદ્વાન ટ્રિબ્યુનલે જવાબદારી સંયુક્ત અને વ્યક્તિગત રીતે નક્કી કરવામાં કોઈ ભૂલ કરી નથી. તેમની રજૂઆતોના સમર્થનમાં, તેમણે શામન્ના વિરુદ્ધ ઓરિએન્ટલ ઇન્સ્યોરન્સ કંપની લિ., (૨૦૧૮) ૯ એસ.સી.સી. ૬૫૦ ના કેસમાં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાઓ પર આધાર રાખ્યો છે, જેમાં ચૂકવો અને વસૂલ કરો ના આદેશને બહાલ રાખવામાં આવ્યો હતો, અને શિવરાજ વિરુદ્ધ રાજેન્દ્ર, (૨૦૧૮) ૧૦ એસ.સી.સી. ૪૩૨, જેમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે હાઈકોર્ટે નેશનલ ઇન્સ્યોરન્સ કંપની લિ. વિરુદ્ધ સ્વરન સિંહ, (૨૦૦૪) ૩ એસ.સી.સી. ૨૯૭; મંગલા રામ વિરુદ્ધ ઓરિએન્ટલ ઇન્સ્યોરન્સ કંપની લિ.; અને માનુઆરા ખાતુન વિરુદ્ધ રાજેશ કુમાર સિંહ (ઉપરોક્ત) માં સ્થાપિત ગુણોત્તર (ratio) ને ધ્યાનમાં રાખીને ચૂકવો અને વસૂલ કરો નો આદેશ પસાર કરવો જોઈએ. તેમણે સમાન અદાલતની બેન્ચ (Coordinate Bench) દ્વારા ફર્સ્ટ અપીલ નં. ૨૩૭૬/૨૦૧૪, ફર્સ્ટ અપીલ નં. ૬૭૯/૨૦૧૬, અને ફર્સ્ટ અપીલ નં. ૩૭૧૫/૨૦૨૪ માં પસાર કરાયેલા આદેશો પર પણ આધાર રાખ્યો છે, અને સબમિટ કરીને વર્તમાન અપીલોને બરતરફ કરવા વિનંતી કરી છે કે ટ્રિબ્યુનલ પાસે ચૂકવો અને વસૂલ કરો નો આદેશ પસાર કરવાની સત્તા છે.

૬. સંબંધિત પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલોને સાંભળ્યા પછી, એવું જણાય છે કે દાવેદારો માલસામાનના વાહનમાં મફત મુસાફરો તરીકે મુસાફરી કરી રહ્યા હતા, અને આ હકીકત સામવાળાઓ દ્વારા ગંભીર રીતે વિવાદિત નથી. જો કે, સામવાળાઓના વિદ્વાન વકીલે ટ્રિબ્યુનલ પાસે "ચૂકવો અને વસૂલ કરો" નો

આદેશ પસાર કરવાની સત્તા છે તેવા ગ્રાઉન્ડ પર ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશનું સમર્થન કર્યું છે, જ્યારે અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલે આવો આદેશ પસાર કરવાની ટ્રિબ્યુનલની સત્તા સામે વિવાદ ઉઠાવ્યો છે. તેથી, અપીલોની આ બેચનો નિર્ણય મર્યાદિત દાયરામાં કરવાનો રહે છે.

૭. અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલી મુખ્ય દલીલ ટ્રિબ્યુનલની સત્તાઓ સંબંધિત છે, ખાસ કરીને જ્યારે મોટર વાહન અધિનિયમની કલમ ૧૪૭ હેઠળ વૈધાનિક બચાવ ઉઠાવવામાં આવ્યો હોય ત્યારે. કલમ ૧૪૭ ફરજિયાત વીમો ફરજિયાત બનાવીને અકસ્માતના સમયે ત્રીજા પક્ષના હિતોને સુરક્ષિત કરવા માટે મોટર વીમા પોલિસીમાં જરૂરી લઘુત્તમ વૈધાનિક કવરેજ વ્યાખ્યાયિત કરે છે. કલમ ૧૪૭ હેઠળ ઉદ્ભવતી વૈધાનિક જવાબદારી માત્ર તેમાં સ્પષ્ટપણે ગણાવેલા જોખમો સુધી જ વિસ્તરે છે, એટલે કે: (i) ત્રીજા પક્ષનું મૃત્યુ અથવા શારીરિક ઈજા, અને (ii) માલસામાનના વાહનમાં મુસાફરી કરતા માલિકના પ્રતિનિધિ. જો જોખમ કલમ ૧૪૭ ના દાયરાની બહાર હોય, તો વીમાકર્તાની કોઈ વૈધાનિક જવાબદારી રહેતી નથી અને તેને ચૂકવણી કરવા માટે મજબૂર કરી શકાય નહીં. આથી વિપરીત, કલમ ૧૪૮(૨) વીમાકર્તાને જવાબદારીમાંથી બચવા માટે વિશિષ્ટ વૈધાનિક બચાવ પૂરો પાડે છે, જેને સામાન્ય રીતે વેરઝેર કલમો (avoidance clauses) તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. આ બચાવ વીમાકર્તાને માત્ર સાબિત થયેલા મૂળભૂત ભંગના કિસ્સામાં જ જવાબદારીમાંથી બચવાની મંજૂરી આપે છે. જો વીમાકર્તા કલમ ૧૪૮(૨) હેઠળ બચાવ સફળતાપૂર્વક સ્થાપિત કરે છે, તો તેને જવાબદારીમાંથી મુક્ત કરી

શકાય છે; જો કે, જો વીમાકર્તા આવો બચાવ સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ જાય, તો તેણે વીમાધારક/માલિકને સંપૂર્ણ નુકસાન મુક્ત (indemnify) કરવો જ પડશે. આમ, કલમ ૧૪૭ અને ૧૪૯ વીમાકર્તાની જવાબદારીને સંચાલિત કરતું મૂળભૂત વૈધાનિક માળખું બનાવે છે. કલમ ૧૪૯ ખાસ કરીને ત્રીજા પક્ષના જોખમોના સંદર્ભમાં વીમાધારક વ્યક્તિઓ સામે પસાર કરાયેલા ચુકાદાઓ અને એવોર્ડને સંતોષવાની વીમાકર્તાઓની ફરજ સાથે સંબંધિત છે. કલમ ૧૪૯ નીચે મુજબ વંચાય છે:

(૧) જો, જે વ્યક્તિ દ્વારા પોલિસી લેવામાં આવી છે તેની તરફેણમાં કલમ ૧૪૭ ની પેટા-કલમ (૩) હેઠળ વીમાનું પ્રમાણપત્ર જારી કરવામાં આવ્યા પછી, કલમ ૧૪૭ ની પેટા-કલમ (૧) ના કલોઝ (બી) હેઠળ પોલિસી દ્વારા આવરી લેવા માટે જરૂરી હોય તેવી કોઈ જવાબદારીના સંદર્ભમાં (જે પોલિસીની શરતો દ્વારા આવરી લેવાયેલી જવાબદારી હોય) અથવા કલમ ૧૬૩એ ની જોગવાઈઓ હેઠળ પોલિસી દ્વારા વીમાધારક કોઈપણ વ્યક્તિ સામે ચુકાદો અથવા એવોર્ડ મેળવવામાં આવે છે, તો, ભલે વીમાકર્તા પોલિસીને ટાળવા અથવા રદ કરવા માટે હકદાર હોય અથવા તેણે પોલિસી ટાળી કે રદ કરી હોય, તેમ છતાં વીમાકર્તા, આ કલમની જોગવાઈઓને આધીન રહીને, ડિકીના લાભ માટે હકદાર વ્યક્તિને તેના હેઠળ ચૂકવવાપાત્ર વીમાકૃત રકમથી વધુ ન હોય તેવી કોઈપણ રકમ ચૂકવશે, જાણે કે તે જવાબદારીના સંદર્ભમાં ચુકાદાનો દેવાદાર (judgment debtor) હોય, તેની સાથે ખર્ચના સંદર્ભમાં ચૂકવવાપાત્ર કોઈપણ રકમ અને ચુકાદાઓ પરના વ્યાજ સંબંધિત કોઈપણ કાયદાના આધારે તે રકમ પરના વ્યાજના સંદર્ભમાં ચૂકવવાપાત્ર કોઈપણ રકમ ચૂકવશે.

(૨) પેટા-કલમ (૧) હેઠળ વીમાકર્તા દ્વારા કોઈ પણ ચુકાદા અથવા એવોર્ડના સંદર્ભમાં કોઈ રકમ ચૂકવવાપાત્ર રહેશે નહીં, સિવાય કે, જે કાર્યવાહીમાં ચુકાદો અથવા એવોર્ડ આપવામાં આવ્યો છે તે શરૂ થતાં પહેલાં વીમાકર્તાને કોર્ટ અથવા, યથાપ્રસંગ, દાવો ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા કાર્યવાહી લાવવાની નોટિસ મળી હોય, અથવા તેવા ચુકાદા કે એવોર્ડના સંદર્ભમાં જ્યાં સુધી અપીલ પેન્ડિંગ હોય ત્યાં સુધી તેના અમલીકરણ પર સ્ટે આપવામાં આવ્યો હોય; અને કોઈપણ એવી કાર્યવાહી લાવવાની નોટિસ જેને આપવામાં આવી હોય તેવા વીમાકર્તાને તેમાં પક્ષકાર બનવાનો અને નીચેનામાંથી કોઈપણ ગ્રાઉન્ડ પર કાર્યવાહીનો બચાવ કરવાનો અધિકાર રહેશે, એટલે કે—

એ. પોલિસીની નિર્દિષ્ટ શરતનો ભંગ થયો હોય, જે નીચેની શરતો પૈકીની એક હોય, એટલે કે—

(i) વાહનના ઉપયોગને બાકાત રાખતી શરત—

(એ) ભાડે અથવા વળતર માટે, જ્યાં વાહન વીમાના કરારની તારીખે ભાડે અથવા વળતર માટે ચલાવવાના પરમિટ દ્વારા આવરી લેવાયેલું વાહન ન હોય, અથવા

(બી) સંગઠિત રેસિંગ અને સ્પીડ ટેસ્ટિંગ માટે, અથવા

(સી) જે પરમિટ હેઠળ વાહનનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે તેના દ્વારા મંજૂરી ન અપાયેલ હોય તેવા હેતુ માટે, જ્યાં વાહન ટ્રાન્સપોર્ટ વાહન હોય, અથવા

(ડી) મોટરસાઈકલ હોય ત્યાં સાઈડ-કાર જોડ્યા વિના; અથવા

(ii) કોઈ ચોક્કસ નામાંકિત વ્યક્તિ અથવા વ્યક્તિઓ દ્વારા અથવા કોઈ પણ વ્યક્તિ જે યોગ્ય રીતે લાઈસન્સ ધરાવતી નથી, અથવા

જેને અયોગ્યતાના સમયગાળા દરમિયાન ડ્રાઇવિંગ લાઇસન્સ રાખવા અથવા મેળવવા માટે અયોગ્ય ઠેરવવામાં આવી હોય તેવી વ્યક્તિ દ્વારા ડ્રાઇવિંગને બાકાત રાખતી શરત; અથવા

(iii) યુદ્ધ, આંતરવિગ્રહ, રમખાણો અથવા નાગરિક અશાંતિની પરિસ્થિતિઓ દ્વારા થતી અથવા તેમાં ફાળો આપતી ઇજા માટેની જવાબદારીને બાકાત રાખતી શરત; અથવા

(બી) પોલિસી એવા ગ્રાઉન્ડ પર શૂન્ય (void) છે કે તે કોઈ ભૌતિક હકીકત છુપાવીને અથવા હકીકતની એવી રજૂઆત દ્વારા મેળવવામાં આવી હતી જે કોઈ ભૌતિક વિગતમાં ખોટી હતી.

(૩) જ્યાં પેટા-કલમ (૧) માં ઉલ્લેખિત આવો કોઈ પણ ચુકાદો પરસ્પર સંબંધ ધરાવતા દેશની (reciprocating country) કોર્ટમાંથી મેળવવામાં આવે છે અને વિદેશી ચુકાદાના કિસ્સામાં, સિવિલ પ્રોસિજર કોડ, ૧૯૦૮ (૧૯૦૮ નો ૫) ની કલમ ૧૩ ની જોગવાઈઓના આધારે તેના દ્વારા નિર્ણિત કોઈપણ બાબત અંગે તે નિર્ણાયક હોય, તો વીમાકર્તા (જે વીમા અધિનિયમ, ૧૯૩૮ (૧૯૩૮ નો ૪) હેઠળ નોંધાયેલ વીમાકર્તા હોય અને ભલે તે પરસ્પર સંબંધ ધરાવતા દેશના અનુરૂપ કાયદા હેઠળ નોંધાયેલ હોય કે ન હોય) પેટા-કલમ (૧) માં નિર્દિષ્ટ પદ્ધતિ અને મર્યાદામાં ડિકીના લાભ માટે હકદાર વ્યક્તિ પ્રત્યે જવાબદાર રહેશે, જાણે કે તે ચુકાદો ભારતની કોર્ટ દ્વારા આપવામાં આવ્યો હોય:

શરત એટલી કે વીમાકર્તા દ્વારા આવા કોઈ પણ ચુકાદાના સંદર્ભમાં કોઈ રકમ ચૂકવવાપાત્ર રહેશે નહીં, સિવાય કે, જેમાં આ ચુકાદો આપવામાં આવ્યો છે તે કાર્યવાહી શરૂ થતાં પહેલાં, વીમાકર્તાને સંબંધિત કોર્ટ દ્વારા કાર્યવાહી લાવવાની નોટિસ મળી હોય અને જેને નોટિસ આપવામાં આવી છે તેવો વીમાકર્તા પરસ્પર સંબંધ ધરાવતા

દેશના અનુરૂપ કાયદા હેઠળ, કાર્યવાહીમાં પક્ષકાર બનવા અને પેટા-કલમ (૨) માં નિર્દિષ્ટ ગ્રાઉન્ડ્સ સમાન આધારો પર કાર્યવાહીનો બચાવ કરવા હકદાર હોય.

(૪). જ્યાં જે વ્યક્તિ દ્વારા પોલિસી લેવામાં આવી છે તેને કલમ ૧૪૭ ની પેટા-કલમ (૩) હેઠળ વીમાનું પ્રમાણપત્ર જારી કરવામાં આવ્યું હોય, પોલિસીનો એટલો ભાગ જે તેના દ્વારા વીમાધારક વ્યક્તિઓના વીમાને પેટા-કલમ (૨) ના કલોઝ (બી) માં દર્શાવેલી શરતો સિવાયની કોઈ પણ શરતના સંદર્ભ દ્વારા મર્યાદિત કરવાનો આશય ધરાવે છે, તે કલમ ૧૪૭ ની પેટા-કલમ (૧) ના કલોઝ (બી) હેઠળ પોલિસી દ્વારા આવરી લેવા માટે જરૂરી હોય તેવી જવાબદારીઓના સંદર્ભમાં, બિનઅસરકારક રહેશે:

શરત એટલી કે વીમાકર્તા દ્વારા માત્ર આ પેટા-કલમના આધારે પોલિસી દ્વારા આવરી લેવાયેલી કોઈપણ વ્યક્તિની કોઈપણ જવાબદારીના ડિસ્ચાર્જ માટે અથવા તે દિશામાં ચૂકવવામાં આવેલી કોઈપણ રકમ વીમાકર્તા દ્વારા તે વ્યક્તિ પાસેથી વસૂલ કરવાપાત્ર રહેશે.

(૫) જો કોઈ વીમાકર્તા આ કલમ હેઠળ વીમાધારક વ્યક્તિ દ્વારા વહોરેલી જવાબદારીના સંદર્ભમાં ચૂકવણી કરવા માટે જવાબદાર બને છે તે રકમ, તે જવાબદારીના સંદર્ભમાં પોલિસી હેઠળ આ કલમની જોગવાઈઓ સિવાય વીમાકર્તા જે રકમ માટે જવાબદાર બનતો હોય તેનાથી વધી જાય છે, તો વીમાકર્તા તે વ્યક્તિ પાસેથી વધારાની રકમ વસૂલ કરવા માટે હકદાર રહેશે.

(૬) આ કલમમાં "ભૌતિક હકીકત" (material fact) અને "ભૌતિક વિગત" (material particular) અભિવ્યક્તિઓનો અર્થ અનુક્રમે એવી પ્રકૃતિની હકીકત અથવા વિગત થાય છે જે વિવેકી

વીમાકર્તાના નિર્ણયને તે જોખમ લેશે કે કેમ અને, જો લેશે તો, કયા પ્રીમિયમ પર અને કઈ શરતો પર તે નક્કી કરવામાં પ્રભાવિત કરે છે, અને અભિવ્યક્તિ "પોલિસીની શરતો દ્વારા આવરી લેવાયેલી જવાબદારી" નો અર્થ એવી જવાબદારી થાય છે જે પોલિસી દ્વારા આવરી લેવાયેલી હોય અથવા જે એ હકીકત ન હોત તો આવરી લેવાઈ હોત કે વીમાકર્તા પોલિસીને ટાળવા અથવા રદ કરવા માટે હકદાર છે અથવા તેણે પોલિસી ટાળી કે રદ કરી છે.

(૭) કોઈ પણ વીમાકર્તા જેને પેટા-કલમ (૨) કે પેટા-કલમ (૩) માં ઉલ્લેખિત નોટિસ આપવામાં આવી છે, તે પેટા-કલમ (૧) માં ઉલ્લેખિત કોઈપણ ચુકાદા કે એવોર્ડ અથવા યથાપ્રસંગ પેટા-કલમ (૩) માં ઉલ્લેખિત ચુકાદાના લાભ માટે હકદાર કોઈપણ વ્યક્તિ પ્રત્યેની તેની જવાબદારીમાંથી પેટા-કલમ (૨) માં અથવા પરસ્પર સંબંધ ધરાવતા દેશના અનુરૂપ કાયદામાં પૂરી પાડવામાં આવેલી પદ્ધતિ સિવાય અન્ય કોઈ રીતે બચી શકશે નહીં.

૮. કલમ ૧૫૦ અનુસાર, જે ત્રીજા પક્ષના જોખમોના સંદર્ભમાં વીમાધારક વ્યક્તિઓ સામેના ઉપરોક્ત ચુકાદાઓ અને એવોર્ડને સંતોષવાની વીમાકર્તાઓની ફરજ સાથે સંબંધિત છે, અને ઉપરોક્ત હકીકતોને ધ્યાનમાં રાખીને, નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે, નેશનલ ઇન્સ્યોરન્સ કંપની લિ. વિરુદ્ધ સ્પરન સિંહ, (૨૦૦૪) ૩ એસ.સી.સી. ૨૯૭ માં અહેવાલ થયેલ, પેરેગ્રાફ ૮૩ અને ૧૦૨ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે:

"૮૩. કલમ ૧૪૯ ની પેટા-કલમ (૫) જે વીમાકર્તા પર જવાબદારી લાદે છે તેને પણ તેની સંપૂર્ણ અસર આપવી જ જોઈએ. વીમા કંપની ડિકી સંતોષવા માટે જવાબદાર ન હોઈ શકે અને તેથી, તેની જવાબદારી શૂન્ય હોઈ શકે પરંતુ તેનો અર્થ એવો નથી કે તેની

શરૂઆતની જવાબદારી બિલકુલ ન હતી. આમ, જો વીમા કંપનીને કોઈ રકમ ચૂકવવા માટે જવાબદાર બનાવવામાં આવે છે, તો તે વીમાધારક વતી ત્રીજા પક્ષને ચૂકવવામાં આવેલી સંપૂર્ણ રકમ વસૂલ કરી શકે છે. જો આ કાયદાની કલ્યાણકારી જોગવાઈઓને તેના હેતુ અને ઉદ્દેશ્યને ધ્યાનમાં રાખીને આ અર્થઘટન આપવામાં ન આવે, તો અમે એવી પરિસ્થિતિ જોવામાં નિષ્ફળ જઈશું જ્યાં કલ્યાણકારી જોગવાઈઓનો અમલ કરી શકાય. કાયદાની કલ્યાણકારી કલમ ૧૪૯ ની પેટા-કલમ (૭), જેના તરફ અરજદારના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા ચોક્કસ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું છે, જે નકારાત્મક ભાષામાં છે તે હવે નોંધી શકાય છે. ઉક્ત જોગવાઈ તેની પેટા-કલમ (૧) સાથે વાંચવી જોઈએ. કલમ ૧૪૯ ની પેટા-કલમ (૨) ના સંદર્ભમાં જવાબદારીમાંથી બચવાનો અધિકાર મર્યાદિત છે જેની અગાઉ ચર્ચા કરવામાં આવી છે. વીમા કંપનીઓ બચાવ ઉઠાવવા માટે હકદાર છે તેમ કહેવું એ એક બાબત છે પરંતુ એમ કહેવું કે કેસની હકીકતો અને સંજોગોને ધ્યાનમાં રાખીને તેનો બચાવ સ્વીકારવામાં આવ્યો હોવા છતાં, ટ્રિબ્યુનલ પાસે પ્રથમ તબક્કે ડિકી સંતોષવાનો અને પછી માલિક પાસેથી તેની વસૂલાત કરવાનો નિર્દેશ આપવાની સત્તા છે તે બીજી બાબત છે. આ બંને બાબતો અલગ છે અને પ્રાસંગિક વાંચનની જરૂર છે."

૧૦૨ આ અરજીઓમાં ઉઠાવવામાં આવેલા વિવિધ મુદ્દાઓ અંગેના અમારા તારણોનો સારાંશ નીચે મુજબ છે:

(i) મોટર વાહન અધિનિયમ, ૧૯૮૮ નું પ્રકરણ XI જે ત્રીજા પક્ષના જોખમો સામે વાહનોના ફરજિયાત વીમાની જોગવાઈ કરે છે તે મોટર વાહનોના ઉપયોગથી થતા અકસ્માતોના ભોગ બનેલા લોકોને વળતર દ્વારા રાહત આપવા માટેનું એક સામાજિક કલ્યાણ કાયદો છે. તમામ વાહનોના ફરજિયાત વીમા કવરેજની જોગવાઈઓ આ સર્વોચ્ચ ઉદ્દેશ્ય

સાથે છે અને કાયદાની જોગવાઈઓનું અર્થઘટન ઉક્ત ઉદ્દેશ્યને અસરકારક બનાવવા માટે કરવું પડશે.

(ii) વીમાકર્તા મોટર વાહન અધિનિયમ, ૧૯૮૮ ની કલમ ૧૬૩એ અથવા કલમ ૧૬૬ હેઠળ દાખલ કરાયેલી દાવાની અરજીમાં અન્ય બાબતોની સાથે ઉક્ત કાયદાની કલમ ૧૪૯(૨)(એ)(ii) ના સંદર્ભમાં બચાવ ઉઠાવવા માટે હકદાર છે.

(iii) પોલિસીની શરતનો ભંગ જેમ કે ડ્રાઈવરની અયોગ્યતા અથવા ડ્રાઈવરનું અમાન્ય ડ્રાઈવિંગ લાઈસન્સ, જે કલમ ૧૪૯ ની પેટા-કલમ (૨)(એ)(ii) માં સમાવિષ્ટ છે, તે વીમાકર્તા દ્વારા જવાબદારીમાંથી બચવા માટે વીમાધારક દ્વારા કરવામાં આવ્યો હોવાનું સાબિત કરવું પડશે. સંબંધિત સમયે ડ્રાઈવિંગ કરવા માટે ડ્રાઈવિંગ લાઈસન્સની માત્ર ગેરહાજરી, નકલી અથવા અમાન્ય લાઈસન્સ અથવા ડ્રાઈવરની અયોગ્યતા, તે વીમાધારક અથવા ત્રીજા પક્ષકારો સામે વીમાકર્તા માટે ઉપલબ્ધ બચાવ નથી. વીમાધારક પ્રત્યેની તેની જવાબદારીમાંથી બચવા માટે, વીમાકર્તાએ સાબિત કરવું પડશે કે વીમાધારક બેદરકારીનો દોષિત હતો અને યોગ્ય રીતે લાઈસન્સ ધરાવતા ડ્રાઈવર અથવા સંબંધિત સમયે ડ્રાઈવિંગ કરવા માટે અયોગ્ય ન હોય તેવા ડ્રાઈવર દ્વારા વાહનોના ઉપયોગ અંગેની પોલિસીની શરત પૂરી કરવામાં વ્યાજબી કાળજી રાખવામાં નિષ્ફળ ગયો હતો.

(iv) જો કે, વીમા કંપનીઓએ તેમની જવાબદારીમાંથી બચવા માટે ઉક્ત કાર્યવાહીમાં ઉઠાવવામાં આવેલા ઉપલબ્ધ બચાવ(ઓ) ને માત્ર સ્થાપિત કરવાના નથી પરંતુ વાહનના માલિક તરફથી થયેલો 'ભંગ' પણ સ્થાપિત કરવો પડશે; જે સાબિત કરવાનો બોજો તેમના પર રહેશે.

(v) અદાલત એવો કોઈ માપદંડ નક્કી કરી શકે નહીં કે ઉક્ત બોજો કેવી રીતે ડિસ્ચાર્જ થશે, કારણ કે તે દરેક કેસની હકીકતો અને સંજોગો પર આધારિત રહેશે.

(vi) જ્યાં વીમાકર્તા ડ્રાઇવર દ્વારા માન્ય લાઇસન્સ રાખવા અથવા સંબંધિત સમયગાળા દરમિયાન ડ્રાઇવિંગ કરવાની તેની લાયકાત અંગેની પોલિસીની શરતના સંદર્ભમાં વીમાધારક તરફથી ભંગ સાબિત કરવા સક્ષમ હોય ત્યાં પણ, વીમાકર્તાને વીમાધારક પ્રત્યેની તેની જવાબદારીમાંથી બચવાની મંજૂરી આપવામાં આવશે નહીં સિવાય કે ડ્રાઇવિંગ લાઇસન્સની શરત પરનો ઉક્ત ભંગ અથવા ભંગ એટલો મૂળભૂત હોય જે અકસ્માતનું કારણ બનવામાં ફાળો આપતો હોવાનું માલૂમ પડ્યું હોય. ટ્રિબ્યુનલો પોલિસીની શરતોનું અર્થઘટન કરવામાં કાયદાની કલમ ૧ Display ૪૯(૨) હેઠળ વીમાધારક માટે ઉપલબ્ધ બચાવની મંજૂરી આપવા માટે "મુખ્ય હેતુનો નિયમ" (rule of main purpose) અને "મૂળભૂત ભંગ" નો ખ્યાલ લાગુ કરશે.

(vii) માલિકે ડ્રાઇવર દ્વારા રજૂ કરાયેલું ડ્રાઇવિંગ લાઇસન્સ (નકલી અથવા અન્યથા) કાયદાની જરૂરિયાતો પૂરી કરે છે કે નહીં તે જાણવા માટે વ્યાજબી કાળજી રાખી હતી કે નહીં તે પ્રશ્ન દરેક કેસમાં નક્કી કરવો પડશે.

(viii) જો અકસ્માતના સમયે વાહન લર્નર્સ લાઇસન્સ ધરાવતી વ્યક્તિ દ્વારા ચલાવવામાં આવતું હોય, તો વીમા કંપનીઓ ડિકી સંતોષવા માટે જવાબદાર રહેશે.

(ix) કલમ ૧૬૮ સાથે વાંચતા કલમ ૧૬૫ હેઠળ રચાયેલ દાવો ટ્રિબ્યુનલ મોટર વાહનના ઉપયોગથી ઉદ્ભવતા ત્રીજા પક્ષના મૃત્યુ અથવા શારીરિક ઈજા અથવા મિલકતના નુકસાનના સંબંધમાં તમામ દાવાઓનો નિર્ણય કરવા માટે સક્ષમ છે. ટ્રિબ્યુનલની ઉક્ત સત્તા એક

તરફ દાવેદાર અથવા દાવેદારો અને બીજી તરફ વીમાધારક, વીમાકર્તા અને ડ્રાઇવર વચ્ચેના દાવાઓ નક્કી કરવા પૂરતી મર્યાદિત નથી. વળતર માટેના દાવાનો નિર્ણય કરવાની અને વીમાકર્તા માટે બચાવ અથવા બચાવોની ઉપલબ્ધતા નક્કી કરવાની પ્રક્રિયામાં, ટ્રિબ્યુનલ પાસે વીમાકર્તા અને વીમાધારક વચ્ચેના વિવાદો નક્કી કરવાની સત્તા અને અધિકારક્ષેત્ર અનિવાર્યપણે છે. દાવેદારો દ્વારા વળતરના નિર્ણયની પ્રક્રિયામાં વીમાકર્તા અને વીમાધારક વચ્ચેના દાવાઓ અને વિવાદો પર આપવામાં આવેલો નિર્ણય અને તેના પર કરાયેલો એવોર્ડ દાવેદારોની તરફેણમાં એવોર્ડના અમલીકરણ અને અમલ માટે કાયદાની કલમ ૧૭૪ માં પૂરી પાડવામાં આવેલી પદ્ધતિ સમાન રીતે અમલીકરણ અને અમલ કરવા યોગ્ય છે.

(x) જ્યાં કાયદા હેઠળ દાવાના નિર્ણય પર ટ્રિબ્યુનલ એવા નિષ્કર્ષ પર પહોંચે છે કે વીમાકર્તાએ ઉપર અદાલત દ્વારા અર્થઘટન કર્યા મુજબ, પેટા-કલમ (૭) સાથે વાંચતા કલમ ૧૪૮(૨) ની જોગવાઈઓ અનુસાર તેનો બચાવ સંતોષકારક રીતે સાબિત કર્યો છે, ત્યાં ટ્રિબ્યુનલ નિર્દેશ આપી શકે છે કે વીમાકર્તા તે વળતર અને અન્ય રકમો માટે વીમાધારક દ્વારા ભરપાઈ મેળવવા માટે હકદાર છે જે તેને ટ્રિબ્યુનલના એવોર્ડ હેઠળ ત્રીજા પક્ષને ચૂકવવા માટે મજબૂર કરવામાં આવી છે. ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા દાવાનું આવું નિર્ધારણ અમલીકરણ કરવા યોગ્ય રહેશે અને વીમાધારક પાસેથી વીમાકર્તાને મળવાપાત્ર નાણાં કાયદાની કલમ ૧૭૪ હેઠળ જમીન મહેસૂલની બાકી રકમ તરીકે કલેક્ટરને ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા જારી કરાયેલા પ્રમાણપત્ર પર વસૂલ કરી શકાશે. જમીન મહેસૂલની બાકી રકમ તરીકે વસૂલાત માટેનું પ્રમાણપત્ર માત્ર ત્યારે જ જારી કરવામાં આવશે જો, કાયદાની કલમ ૧૬૮ ની પેટા-કલમ (૩) દ્વારા જરૂરી હોય તેમ વીમાધારક ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા એવોર્ડની જાહેરાતની તારીખથી ત્રીસ દિવસની અંદર

વીમાકર્તાની તરફેણમાં એવોર્ડ કરેલી રકમ જમા કરવામાં નિષ્ફળ જાય.

(xi) પેટા-કલમ (જ) માં તેના હેઠળના પ્રોવિઝો સાથે અને પેટા-કલમ (પ) માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ જે વીમાધારક વતી વીમાના કરાર હેઠળ ચૂકવવામાં આવેલી રકમ વસૂલ કરવા માટે વીમાકર્તાને સક્ષમ કરવા માટે તેમાં ઉદ્દેશિત નિર્દિષ્ટ આકસ્મિકતાઓને આવરી લેવાનો આશય ધરાવે છે, તેનો ઉપયોગ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા કરી શકાય છે અને વીમાધારક સામે વીમાકર્તાના દાવાઓ અને બચાવ સુધી વિસ્તૃત કરી શકાય છે, જે તેમને નિયમિત કોર્ટ સમક્ષ ઉપાય માટે મોકલીને એવા કિસ્સાઓમાં કરી શકાય છે જ્યાં આપેલ હકીકતો અને સંજોગો પર તેમના પરસ્પરના દાવાઓનો નિર્ણય ભોગ બનનારાઓના દાવાઓના નિર્ણયમાં વિલંબ કરી શકે છે.

૯. ઉપરોક્ત જોગવાઈને, ખાસ કરીને પેરેગ્રાફ ૧૦૨(x) ને ધ્યાનમાં રાખીને, નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે જ્યાં દાવાના અમલીકરણ પર, ટ્રિબ્યુનલ એવા નિષ્કર્ષ પર પહોંચે છે કે વીમાકર્તાએ તેનો બચાવ સંતોષકારક રીતે સાબિત કર્યો છે, ત્યાં ટ્રિબ્યુનલ નિર્દેશ આપી શકે છે કે વીમાકર્તા વળતર અને અન્ય રકમો માટે વીમાધારક દ્વારા ભરપાઈ મેળવવા માટે હકદાર છે જે તેને ત્રીજા પક્ષને ચૂકવવા માટે મજબૂર કરવામાં આવી છે. પેરેગ્રાફ ૧૦૨(xi) વધુમાં જોગવાઈ કરે છે કે પ્રોવિઝો સાથેની પેટા-કલમ (જ) અને પેટા-કલમ (પ) માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ વીમાકર્તાને રકમ વસૂલ કરવા માટે સક્ષમ કરવા માટે તેમાં ઉદ્દેશિત નિર્દિષ્ટ આકસ્મિકતાઓને આવરી લેવાનો આશય ધરાવે છે.

૧૦. વર્તમાન કેસમાં, વીમા કંપનીએ રજૂઆત કરી છે કે વીમા પોલિસીની શરતો અને નિયમોના ઉલ્લંઘનના ગ્રાઉન્ડ પર, તેને તેની જવાબદારીમાંથી મુક્ત કરવી જરૂરી છે. જો કે, વીમા પોલિસી એ અકસ્માતના સમયે ત્રીજા પક્ષકારોના લાભ માટે વીમાકર્તા અને વીમાધારક વચ્ચે થયેલો વૈધાનિક કરાર છે. ઉપરોક્ત રેશિયો નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા શામત્રા વિરુદ્ધ ઓરિએન્ટલ ઇન્સ્યોરન્સ કંપની લિ., (૨૦૧૮) ૯ એસ.સી.સી. ૬૫૦ માં પણ અનુસરવામાં આવ્યો છે, જેમાં મોટર વાહન અધિનિયમની કલમ ૧૪૭ અને ૧ Display ૪૯ ને ધ્યાનમાં લેતાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે મોટર વાહન અકસ્માતનો ભોગ બનનાર વ્યક્તિ ત્રીજો પક્ષ છે, અને એવોર્ડને સંતોષવાની વીમાકર્તાની વૈધાનિક ફરજ છે. "ચૂકવો અને વસૂલ કરો" ના સિદ્ધાંતને પુનરાવર્તિત કરવામાં આવ્યો છે, અને એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે જો ડ્રાઇવર પાસે માન્ય ડ્રાઇવિંગ લાઇસન્સ ન હોય અને પોલિસીની શરતોનો ભંગ થયો હોય, તો હાઇકોર્ટે ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલા "ચૂકવો અને વસૂલ કરો" ના આદેશમાં દખલ કરવી જોઈએ નહીં. જો વીમા કંપનીએ કોઈ રકમ ચૂકવી હોય, તો વસૂલાતની પદ્ધતિ પણ પૂરી પાડવામાં આવી છે, અને જો વિવાદ વીમાકર્તા અને માલિક વચ્ચે હોય, તો વીમાકર્તાને સંબંધિત અમલીકરણ કોર્ટ (Executing Court) સમક્ષ કાર્યવાહી શરૂ કરવાની સ્વતંત્રતા છે. વર્તમાન કેસમાં, દાવેદાર ત્રીજો પક્ષ છે અને તેને વીમા પોલિસીની આંતરિક શરતો અને નિયમો સાથે કોઈ લેવાદેવા નથી. આથી, અનુભાવના અને અન્ય વિરુદ્ધ ઈફ્કો ટોકિયો જનરલ ઇન્સ્યોરન્સ કંપની લિ. અને અન્ય, (૨૦૨૦) ૨૦ એસ.સી.સી. ૬૩૨; સુનિતા અને અન્ય વિરુદ્ધ યુનાઇટેડ

ઈન્ડિયા ઇન્સ્યોરન્સ કંપની લિ. અને અન્ય; અને રામા બાઈ વિરુદ્ધ મેસર્સ અમિત મિનરલ્સ, ૨૦૨૫ આઈ.એન.એસ.સી. ૧૧૬૨ માં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાઓને ધ્યાનમાં લેતાં, વિદ્વાન ટ્રિબ્યુનલે "ચૂકવો અને વસૂલ કરો" નો નિર્દેશ આપવામાં કોઈ ભૂલ કરી નથી.

૧૦.૧ વધુમાં, આ કોર્ટ સાધના તોમર વિરુદ્ધ અશોક કુશવાહા, ૨૦૨૫ એસ.સી.જે. ૪૧૪ માં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાનો ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય માગે છે, જેમાં ટ્રિબ્યુનલે દાવેદારની તરફેણમાં વળતરનો એવોર્ડ પસાર કર્યો હતો અને સ્વરન સિંહ (ઉપરોક્ત) ના ચુકાદા પર આધાર રાખીને ઠરાવ્યું હતું કે વીમા કંપની દાવેદારને વળતરની રકમ ચૂકવશે અને ત્યારબાદ તે રકમ ગુનો કરનાર વાહનના ડ્રાઈવર અને માલિક પાસેથી વસૂલ કરશે, જેમને સંયુક્ત અને વ્યક્તિગત રીતે જવાબદાર ઠેરવવામાં આવ્યા હતા. ઉક્ત વલણને હાઈકોર્ટ દ્વારા બહાલ રાખવામાં આવ્યું હતું, અને "ચૂકવો અને વસૂલ કરો" ના આદેશને નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા પણ માન્ય રાખવામાં આવ્યો હતો. ઉપરોક્ત બાબતોને ધ્યાનમાં લેતાં, વિદ્વાન ટ્રિબ્યુનલે "ચૂકવો અને વસૂલ કરો" નો આદેશ પસાર કરવામાં કોઈ ભૂલ કરી નથી.

૧૧. નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે શામત્રા (ઉપરોક્ત), રામા બાઈ (ઉપરોક્ત), અને સ્વરન સિંહ (ઉપરોક્ત) ના કેસોમાં સતત એવું ઠરાવ્યું છે કે વીમાકર્તાએ પહેલા ત્રીજા પક્ષને વળતરની રકમ ચૂકવવી જ પડશે અને તે પછી તે વીમાધારક પાસેથી વસૂલ કરી શકે છે. ભલે વીમાકર્તા કલમ ૧૪૯(૨)(એ)(ii) હેઠળ ડ્રાઈવર પાસે માન્ય ડ્રાઈવિંગ લાઈસન્સ ન હોવા અંગે જવાબદારીમાંથી બચવા

માટે માન્ય બચાવ ઉઠાવવા હકદાર હોય, અને ભલે વીમાકર્તાને વળતર ચૂકવવામાંથી મુક્ત કરવા માટે કાયદાની શરતો સંતોષાતી હોય, તેમ છતાં "ચૂકવો અને વસૂલ કરો" નો સિદ્ધાંત લાગુ થવાનું ચાલુ રહે છે.

૧૨. રામબાબુ તિવારી વિરુદ્ધ યુનાઇટેડ ઇન્ડિયા ઇન્સ્યોરન્સ કંપની, (૨૦૦૮) ૮ એસ.સી.સી. ૧૬૫ માં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાને ધ્યાનમાં લેતાં, જેમાં અદાલતે પોલિસીની શરતોના ભંગ બદલ વીમા કંપનીને જવાબદારીમાંથી મુક્ત કરી હતી પરંતુ "ચૂકવો અને વસૂલ કરો" ના આદેશમાં દખલ કરવાનો ઇનકાર કર્યો હતો, વર્તમાન કેસમાં પણ વિદ્વાન ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા જારી કરાયેલા નિર્દેશમાં કોઈ દખલગીરીની જરૂર જણાતી નથી.

૧૩. કે. નાગેન્દ્ર વિરુદ્ધ ન્યૂ ઇન્ડિયા ઇન્સ્યોરન્સ કંપની લિ., ૨૦૨૫ એસ.સી.સી. ઓનલાઇન એસ.સી. ૨૨૯૭ માં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયને ધ્યાનમાં લેતાં, અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા આધાર રાખવામાં આવેલી સત્તા મદદરૂપ નથી. અપીલકર્તા દ્વારા સંદર્ભ આપવામાં આવેલી તમામ સત્તાઓમાં શામન્ના (ઉપરોક્ત) ના કેસનો કોઈ ઉલ્લેખ નથી, જેમાં "ચૂકવો અને વસૂલ કરો" નો આદેશ પસાર કરવાની ટ્રિબ્યુનલની સત્તાઓને બહાલ રાખવામાં આવી હતી. શામન્ના (ઉપરોક્ત) માં, નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે પેરેગ્રાફ ૬, ૭, ૧૧, ૧૨, અને ૧૩ માં ખાસ કરીને નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે:

"૬. સ્વરન સિંહ કેસના નિર્ણય અનુસાર, ડ્રાઇવર પાસે કોઈ માન્ય ડ્રાઇવિંગ લાઇસન્સ ન હતું અને પોલિસીની શરતોનો ભંગ થયો હતો તે સાબિત કરવાનો બોજો હંમેશાં વીમા કંપની પર રહે છે. જ્યાં ડ્રાઇવર

પાસે માન્ય ડ્રાઇવિંગ લાઇસન્સ ન હતું અને પોલિસીની શરતોનો ભંગ થયો હોય, ત્યાં ત્રીજા પક્ષના જોખમોના કિસ્સામાં "ચૂકવો અને વસૂલ કરો" નો આદેશ આપી શકાય છે. ટ્રિબ્યુનલે એ વિચારવું જરૂરી છે કે "શું માલિકે ડ્રાઇવર દ્વારા રજૂ કરાયેલું ડ્રાઇવિંગ લાઇસન્સ કાયદાની જરૂરિયાતો પૂરી કરે છે કે નહીં તે જાણવા માટે વ્યાજબી કાળજી રાખી હતી કે નહીં તે દરેક કેસમાં નક્કી કરવું પડશે".

૭. સર્વોચ્ચ અદાલતે ત્યારપછીના નિર્ણય નેશનલ ઇન્સ્યોરન્સ કંપની લિ. વિરુદ્ધ લક્ષ્મી નારાયણ ધ્રુત માં સ્વરન સિંહ કેસના નિર્ણય પર વિચાર કર્યો, જેમાં આ અદાલતે ઠરાવ્યું કે (એસ.સી.સી. પૃષ્ઠ ૭૦૫, પેરા ૫) "પ. સ્વરન સિંહ કેસના નિર્ણયનો ઉપયોગ રકમના નુકસાન મુક્ત કરવાના કેસોમાં ત્રીજા પક્ષના જોખમો સિવાયના કેસોમાં લાગુ પડતો નથી અને ત્રીજા પક્ષના જોખમોના કિસ્સામાં વીમાકર્તાએ વીમો લીધો છે."

૮. આ જ સિદ્ધાંત પ્રેમકુમારી વિરુદ્ધ પ્રહલાદ દેવ માં પુનરાવર્તિત કરવામાં આવ્યો હતો.

૯. પૂર્ણતા ખાતર, અમે એવા થોડા ચુકાદાઓનો ઉલ્લેખ કરી શકીએ છીએ જ્યાં પોલિસીની શરતોનો ભંગ મૂળભૂત હતો અને સર્વોચ્ચ અદાલતે એવો વિરોધાભાસી વલણ અપનાવ્યું હતું કે વીમા કંપનીઓ વળતર ચૂકવવા માટે જવાબદાર ન હતી. નેશનલ ઇન્સ્યોરન્સ કંપની લિ. વિરુદ્ધ બોમ્બેથી સુબ્બાયમ્મા માં માલસામાનના વાહનમાં લઈ જવાતા મફત મુસાફરોના સંદર્ભમાં વળતરની ચૂકવણી માટે વીમા કંપનીને જવાબદાર ઠેરવતા આંધ્રપ્રદેશ હાઈકોર્ટના ચુકાદાને સર્વોચ્ચ અદાલતે ઉલટાવ્યો હતો.

૧૦. ઓરિએન્ટલ ઇન્સ્યોરન્સ કંપની લિ. વિરુદ્ધ બ્રિજ મોહન માં, દાવેદાર ઈંટોના ભટ્ટામાં માટી લઈ જતા ટ્રેક્ટર સાથે જોડાયેલી ટ્રોલીમાં

મુસાફરી કરી રહ્યો હતો. એવું માલૂમ પડ્યું હતું કે જ્યારે દાવેદારને ઇજાઓ થઈ ત્યારે ટ્રેક્ટર અને ટ્રોલીનો ઉપયોગ "ખેતીવાડીના કામો" માટે કરવામાં આવ્યો ન હતો, જે એકમાત્ર હેતુ માટે ટ્રેક્ટરનો વીમા લેવામાં આવ્યો હતો. સર્વોચ્ચ અદાલતે જોકે ઠરાવ્યું કે વીમા કંપની વળતર ચૂકવવા માટે જવાબદાર નથી, તેમ છતાં, ભારતના બંધારણની કલમ ૧૪૨ હેઠળ સર્વોચ્ચ અદાલતમાં નિહિત સત્તાનો ઉપયોગ કરીને વીમા કંપનીને વીમાધારક/દાવેદારને વળતર ચૂકવીને એવોર્ડ સંતોષવાનો અને ટ્રેક્ટરના માલિક પાસેથી તે વસૂલ કરવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો.

૧૧. વર્તમાન કેસમાં, "ચૂકવો અને વસૂલ કરો" નો લાભ નકારવા માટે, જે બાબતે હાઈકોર્ટને નોંધપાત્ર રીતે પ્રભાવિત કરી હોય તેવું જણાય છે તે નેશનલ ઇન્સ્યોરન્સ કંપની લિ. વિરુદ્ધ પાર્વથનેની માં બે ન્યાયાધીશોની બેન્ચ દ્વારા મોટી બેન્ચને કરાયેલો સંદર્ભ છે, જેમાં ભારતના બંધારણની કલમ ૧૪૨ હેઠળના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરીને વીમા કંપનીની ચૂકવવાની કોઈ જવાબદારી ન હોવા છતાં તેને વળતરની રકમ ચૂકવવાનો નિર્દેશ આપતા નિર્ણયોની શુદ્ધતા પર શંકા વ્યક્ત કરવામાં આવી હતી. પાર્વથનેની કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે નિર્દેશ કર્યો હતો કે ભારતના બંધારણની કલમ ૧૪૨ આવા પ્રકારના કેસોને આવરી લેતી નથી અને તે: (એસ.સી.સી. પૃષ્ઠ ૭૮૬, પેરા ૫): "૫. જો વીમા કંપનીની ચૂકવવાની બિલકુલ જવાબદારી ન હોય, તો તેને ભારતના બંધારણની કલમ ૧૪૨ હેઠળના તેના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરીને અદાલતના આદેશ દ્વારા વળતરની રકમ ચૂકવવા અને પછીથી વાહનના માલિક પાસેથી તે વસૂલ કરવા માટે મજબૂર કરી શકાય નહીં."

૧૨. પાર્વથનેની કેસમાં ઉપરોક્ત સંદર્ભનો નિકાલ તારીખ ૧૭-૯-૨૦૧૩ ના રોજ ત્રણ ન્યાયાધીશોની બેન્ચ દ્વારા કાયદાના પ્રશ્નોને યોગ્ય કેસમાં નક્કી કરવા માટે ખુદ્દા રાખીને કરવામાં આવ્યો છે.

૧૩. પાર્વથનેની કેસમાં મોટી બેન્ચનો સંદર્ભ કાયદાના પ્રશ્નો ખુદ્દા રાખીને નિકાલ કરવામાં આવ્યો હોવાથી, હાલમાં સ્વરન સિંહ કેસમાં આપવામાં આવેલો નિર્ણય આ ક્ષેત્રમાં લાગુ રહે છે. વીમા કંપનીને દાવેદારોને એવોર્ડ કરાયેલી વળતરની રકમ ચૂકવવાનો અને ત્યારપછી સંબંધિત વાહનના માલિક પાસેથી તે વસૂલ કરવાનો નિર્દેશ આપતો ટ્રિબ્યુનલનો એવોર્ડ આ અદાલત દ્વારા સ્વરન સિંહ અને લક્ષ્મી નારાયણ ધુત કેસોમાં પસાર કરાયેલા ચુકાદાને અનુરૂપ છે. તેમ હોવા છતાં, અમારા મતે, હાઈકોર્ટ પ્રથમ સામવાળાને ચૂકવણી કરવા અને માલિક પાસેથી વસૂલ કરવાનો નિર્દેશ આપતા ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલા એવોર્ડમાં દખલ કરવી જોઈતી ન હતી. વીમા કંપનીને તેની જવાબદારીમાંથી મુક્ત કરતો અને દાવેદારોને વાહનના માલિક પાસેથી વળતર વસૂલ કરવાનો નિર્દેશ આપતો હાઈકોર્ટનો વિવાદિત ચુકાદો રદ કરવામાં આવે છે અને ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલો એવોર્ડ પુનઃસ્થાપિત કરવામાં આવે છે."

૧૪. અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા રાખવામાં આવેલા આધારને ધ્યાનમાં લેતાં, અપીલકર્તા-વીમા કંપનીને કોઈ સહાય મળી શકે નહીં, કારણ કે નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે મોટર વાહન અધિનિયમ હેઠળ રહેલા સામાજિક કલ્યાણના આશયને પુનઃપુષ્ટ કર્યો છે. "ચૂકવો અને વસૂલ કરો" નો સિદ્ધાંત અથવા આદેશ ન્યાયિક સહાનુભૂતિ દર્શાવે છે, જે સુનિશ્ચિત કરે છે કે માલિક અને વીમાકર્તા વચ્ચેના વિવાદોને કારણે ભોગ બનનારાઓ વળતર વિના રહી ન જાય. તે જ સમયે, કરારબદ્ધ જવાબદારી (contractual accountability) ને ધ્યાનમાં

લેતાં, પોલિસીની શરતોનો ભંગ કરનાર માલિક નાણાકીય જવાબદારીમાંથી બચી શકતો નથી, કારણ કે વીમાકર્તાઓ દાવેદારને ચૂકવેલી રકમ વસૂલ કરવાનો અધિકાર જાળવી રાખે છે. આ બેવડું સંતુલન ભોગ બનનારને ન્યાય અને વીમાકર્તા પ્રત્યે નિષ્પક્ષતા આપે છે જે મોટર વાહન અકસ્માત વળતર પ્રણાલીની અખંડિતતાને મજબૂત કરે છે.

૧૫. અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા આધાર રાખવામાં આવેલી સત્તાના સંદર્ભમાં, નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે શામન્ના (ઉપરોક્ત), પરમિન્દર સિંહ વિરુદ્ધ ન્યૂ ઇન્ડિયા એસ્યોરન્સ કંપની લિમિટેડ, (૨૦૧૯) ૭ એસ.સી.સી. ૨૧૭, અને છાતા સર્વિસ સ્ટેશન વિરુદ્ધ લાલમતી દેવી, ૨૦૨૫ આઈ.એન.એસ.સી. ૪૬૮ ના કેસોમાં પસાર કરેલા વિવિધ આદેશોને ધ્યાનમાં લેતાં, વિદ્વાન ટ્રિબ્યુનલે કોઈ ભૂલ કરી નથી. અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા આધાર રાખવામાં આવેલી સત્તાઓમાં ક્યાંય પણ શામન્ના (ઉપરોક્ત) ના કેસનો ઉલ્લેખ નથી. અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલ સુશ્રી પાઠક દ્વારા બાલુ કિષ્ના ચવ્હાણ (ઉપરોક્ત) ના જે ચુકાદા પર આધાર રાખવામાં આવ્યો છે, તેમાં નામદાર અદાલતે એક વિશિષ્ટ નિર્દેશ સાથે 'ચૂકવો અને વસૂલ કરો' નો આદેશ પસાર કર્યો છે કે ઉક્ત ચુકાદાને પૂર્વ ઉદાહરણ (precedent) તરીકે ગણવામાં આવશે નહીં. આથી, અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી દલીલ પણ સ્વીકાર્ય નથી. તેથી, અપીલકર્તાઓ વતી વિદ્વાન વકીલ સુશ્રી પાઠક દ્વારા આધાર રાખવામાં આવેલી સત્તાઓથી કોઈ સહાય મળી શકશે નહીં.

૧૬. જ્યાં સુધી પૂર્વ ચુકાદાઓનું પાલન કરવાના સિદ્ધાંત (doctrine of stare decisis) નો સંબંધ છે અને નિર્ણયની પૂર્વ-ઉદાહરણીય અથવા બંધનકર્તા શક્તિના વિષય પર નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતના વિવિધ ચુકાદાઓને ધ્યાનમાં લેતાં નીચેની હકીકત સામે આવે છે:

જ્યાં ન્યાયાધીશને જણાય કે સર્વોચ્ચ અદાલતના વિવિધ ચુકાદાઓ દ્વારા અલગ-અલગ મંતવ્યો લેવામાં આવ્યા છે, ત્યાં અદાલતે નીચેના સુસ્થાપિત સિદ્ધાંતો (જે સંપૂર્ણ નથી) લાગુ કરીને નક્કી કરવાનું રહેશે કે કયો નિર્ણય પ્રવર્તશે:

(એ) મોટી બેન્ચના નિર્ણયો સમાન અદાલતની નાની બેન્ચના નિર્ણયો પર પ્રવર્તશે. વાસ્તવમાં, નાની બેન્ચનો નિર્ણય રદ થયેલો ગણાય છે, જો ત્યારપછીની મોટી બેન્ચ તેનાથી વિપરીત કાયદો નક્કી કરે (આ હેતુ માટે, ત્રણ ન્યાયાધીશોની બેન્ચની બહુમતીના નિર્ણયને બે ન્યાયાધીશોની બેન્ચના અગાઉના નિર્ણયની સરખામણીમાં મોટી બેન્ચનો નિર્ણય ગણવામાં આવશે). જ્યાં, જોકે, અગાઉની મોટી બેન્ચના નિર્ણયની નોંધ લેવામાં આવી હોય અને તેની સ્પષ્ટતા કરવામાં આવી હોય, તો પછીની નાની બેન્ચનો નિર્ણય બંધનકર્તા પૂર્વ-ઉદાહરણ રહેશે.

(બી) જે નિર્ણય માત્ર મોટી બેન્ચ દ્વારા જણાવવામાં આવેલા સિદ્ધાંતમાં ઉમેરો કરે છે અથવા મોટી બેન્ચના અગાઉના નિર્ણયની સ્પષ્ટતા

કરે છે તેને અગાઉની મોટી બેન્ચ સાથે સંઘર્ષમાં રહેલો નિર્ણય ગણવામાં આવશે નહીં.

(સી) જો સમાન શક્તિ ધરાવતી સહ-સમાન બેન્ચો (coordinate Benches) ના નિર્ણયો ભિન્ન હોય, અને પછીનો નિર્ણય અગાઉના નિર્ણય(ઓ) ની નોંધ લેતો નથી કે તેની સ્પષ્ટતા કરતો નથી, તો અદાલત તે નિર્ણય પસંદ કરી શકે છે જેને તે કેસની હકીકતોની વધુ નજીક ગણતી હોય અથવા જે કાનૂની મુદ્દા સાથે વધુ સીધી રીતે સંબંધિત હોય. જ્યાં, જોકે, પછીનો નિર્ણય અગાઉના નિર્ણયની નોંધ લે છે અને તેને અલગ પાડે છે, તો ત્યારપછીનો નિર્ણય અગાઉના નિર્ણય પર પ્રવર્તશે.

(ડી) જો કોઈ ચોક્કસ કાયદાની જોગવાઈ પર વિચાર કરતી અદાલત સમક્ષ બે નિર્ણયો હોય, જેમાંથી એક સમાન અથવા સરખી કાયદાની જોગવાઈના સંદર્ભમાં કાયદો નક્કી કરતો હોય, અને બીજો સમાન પરંતુ સરખી ન હોય તેવી જોગવાઈના સંદર્ભમાં કાયદો નક્કી કરતો હોય, તો અદાલત સમાન/સરખી જોગવાઈ સાથે સંબંધિત નિર્ણયને અનુસરવા માટે બંધાયેલી છે, ભલે સમાન પરંતુ સરખી ન હોય તેવી કલમના સંદર્ભમાં અન્ય નિર્ણય મોટી બેન્ચનો અથવા પછીની તારીખનો હોય.

(ઈ) જ્યારે બંધારણીય બેન્ચે (Constitution Bench) કોઈ મુદ્દા પર નિર્ણય આપ્યો હોય, અને ત્યારપછીની ઓછી શક્તિ ધરાવતી

બેન્ચો સમાન પ્રશ્ન થોડો અલગ રીતે નક્કી કરે છે, અને અગાઉની બંધારણીય બેન્ચના નિર્ણયની સ્પષ્ટતા કરતી નથી, ત્યારે પછીના નિર્ણય(ઓ) નું અર્થઘટન બંધારણીય બેન્ચ દ્વારા સ્થાપિત સિદ્ધાંતોને અનુરૂપ કરવું જોઈએ, કારણ કે ત્યારપછીની નાની બેન્ચોનો આશય અલગ વલણ અપનાવવાનો હોઈ શકે નહીં.

હાઈકોર્ટના નિર્ણયોની પરસ્પર પસંદગી પર વિચાર કરતી વખતે પણ આ જ સિદ્ધાંત લાગુ પડશે.

૧૭. વધુમાં, હું મધ્યપ્રદેશ હાઈકોર્ટ દ્વારા શ્રીમતી કલાબાઈ ચૌબે અને અન્ય વિરુદ્ધ રાજાબહાદુર યાદવ અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૨ Madhya Pradesh ૮ ના કેસમાં આપવામાં આવેલા નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરું છું, જેના પેરેગ્રાફ ૪૭ માં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતની સહ-સમાન બેન્ચોના નિર્ણયો વચ્ચેના સીધા સંઘર્ષની બંધનકર્તા પ્રકૃતિ વિશે ચર્ચા કરવામાં આવી છે અને એવા નિષ્કર્ષ પર પહોંચ્યા છે કે હાઈકોર્ટ તે ચુકાદાને અનુસરવા માટે બંધાયેલી છે જે કાયદાને વધુ વિગતવાર અને વધુ સચોટ રીતે અને કાયદાની યોજનાને અનુરૂપ જાણાવતો હોય અને સર્વોચ્ચ અદાલતના બંને મંતવ્યો બંધનકર્તા નથી. ઉક્ત નિર્ણયનો પેરેગ્રાફ ૪૭ નીચે મુજબ વંચાય છે:

"૪૭. તેથી, એ સ્પષ્ટ છે કે જ્યાં સર્વોચ્ચ અદાલતની સહ-સમાન બેન્ચોના નિર્ણયો વચ્ચે સીધો સંઘર્ષ હોય ત્યાં પણ, હાઈકોર્ટ તે ચુકાદાને અનુસરવો પડશે, જે તેને કાયદાને વધુ વિગતવાર અને વધુ સચોટ રીતે અને કાયદાની યોજનાને અનુરૂપ જાણાવતો હોય. સર્વોચ્ચ અદાલતના બંને મંતવ્યો નીચેની અદાલતો પર બંધનકર્તા હોઈ શકે

નહીં. આવી પરિસ્થિતિમાં, અપીલકર્તાઓ દ્વારા આધાર રાખવામાં આવેલી પસંદગી, ભલે તે ગમે એટલી મુશ્કેલ હોય, તેમના બચાવમાં આવી શકતી નથી."

૧૮. ઉપરોક્ત બાબતોને ધ્યાનમાં લેતાં, નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે સ્વરન સિંહ (ઉપરોક્ત) માં ઓલરેડી આ મુદ્દો નક્કી કર્યો છે. 'ચૂકવો અને વસૂલ કરો' ના આદેશના વ્યાપ અને કાયદાના કલ્યાણકારી ઉદ્દેશ્યની ચર્ચા કરતા ત્યારપછીના ચુકાદાઓને ધ્યાનમાં લેતાં, જે અગાઉ આ આદેશના પેરેગ્રાફ ૧૪ માં સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે, 'ચૂકવો અને વસૂલ કરો' નો સિદ્ધાંત ન્યાયિક સહાનુભૂતિ દર્શાવે છે જે સુનિશ્ચિત કરે છે કે માલિક અને વીમાકર્તા વચ્ચેના વિવાદોને કારણે ભોગ બનનારાઓ વળતર વિના રહી ન જાય. તેથી, કરારબદ્ધ જવાબદારી અંગે અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી દલીલ સ્વીકાર્ય નથી અને ટ્રિબ્યુનલે "ચૂકવો અને વસૂલ કરો" નો આદેશ પસાર કરવામાં કોઈ ભૂલ કરી નથી.

૧૯. અપીલકર્તા-વીમા કંપનીને નિર્દેશ આપવામાં આવે છે કે તે ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા નિર્ધારિત વળતરની રકમ ચૂકવે, અને કાયદા અનુસાર ગુનો કરનાર વાહનના માલિક પાસેથી તે વસૂલ કરવાની સ્વતંત્રતા રહેશે. ઓરિએન્ટલ ઇન્સ્યોરન્સ કંપની લિ. વિરુદ્ધ નંજપ્પન, (૨૦૦૪) ૧૩ એસ.સી.સી. ૨૨૪ માં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા સ્થાપિત કાયદાને ધ્યાનમાં લેતાં, વીમા કંપની માટે અલગ દાવો (suit) દાખલ કરવાની જરૂરિયાત વિના, અમલીકરણ કોર્ટ (Executing Court) સમક્ષ યોગ્ય કાર્યવાહી શરૂ કરીને સામવાળા નં. ૧ અને

૨ પાસેથી રકમ વસૂલ કરવાનું હંમેશાં ખુલ્લું છે. "ચૂકવો અને વસૂલ કરો" નો આદેશ પસાર કરતી વખતે, ટ્રિબ્યુનલ વીમા કંપનીના હિતોનું રક્ષણ કરવા માટે યોગ્ય નિર્દેશો જારી કરશે, જે નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા નંજપ્પન (ઉપરોક્ત) માં નિર્દેશિત કર્યા મુજબ, યોગ્ય શરતો અને સલામતીને આધીન રહેશે.

૨૦. અહીં એ કહેવાની જરૂર નથી કે વીમા કંપની પાસે સામવાળા નં. ૧ અને ૨ ડ્રાઇવર, માલિક અને વીમા કંપની પાસેથી રકમ વસૂલ કરવાનો અધિકાર હોવાથી, તેણે રકમ વસૂલ કરવા માટે ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ યોગ્ય વિનંતી કરવી પડશે અથવા કાર્યવાહી ફાઇલ કરવી પડશે અને વાહનના માલિક એટલે કે સામવાળા નં. ૨ સામે વીમાકર્તાએ દાવેદારોને જે રકમ ચૂકવવાની છે અથવા ચૂકવી છે તે રકમની જામીનગીરી (security) આપવા માટે યોગ્ય પગલાં લેવા પડશે, અને ગુનો કરનાર વાહનને આવી જામીનગીરીના ભાગ રૂપે જપ્ત (attached) કરવામાં આવશે. જો જરૂરિયાત ઊભી થાય, તો અપીલકર્તા-વીમા કંપની સંબંધિત પ્રાદેશિક પરિવહન સત્તાધિકારી (RTO) ની મદદ પણ લઈ શકે છે, અને કાયદા અનુસાર યોગ્ય આદેશો પસાર કરવા માટે અમલીકરણ કોર્ટને વિનંતી કરી શકે છે.

૨૧. ઉપરોક્ત પરિપ્રેક્ષ્યને ધ્યાનમાં લેતાં, વિદ્વાન ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલા "ચૂકવો અને વસૂલ કરો" ના આદેશમાં કોઈ દખલગીરીની જરૂર નથી. વર્તમાન ફર્સ્ટ અપીલો પ્રવેશ તબક્કે (admission stage) જ બરતરફ કરવામાં આવે છે.

૨૨. અપીલકર્તા વીમા કંપનીને નિર્દેશ આપવામાં આવે છે કે તે વિદ્વાન ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા વિવાદિત ચુકાદા અને એવોર્ડમાં નિર્ધારિત વળતરની સંપૂર્ણ રકમ, ઉક્ત રકમ પરના સંચિત વ્યાજ સાથે, આ આદેશ મળ્યાની તારીખથી ચાર અઠવાડિયાના સમયગાળાની અંદર વિદ્વાન ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ જમા કરાવે.

૨૩. અપીલકર્તા વીમા કંપની દ્વારા વળતરની રકમ જમા કરાવ્યા પછી, યોગ્ય ચકાસણી બાદ તે રકમ દાવેદાર અને/અથવા તેના વાલી અને પિતાની તરફેણમાં RTGS દ્વારા ચૂકવવામાં આવશે. બેંક ખાતાની વિગતો દાવેદારના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા સંબંધિત વિદ્વાન ટ્રિબ્યુનલના નાઝીર વિભાગને પૂરી પાડવામાં આવશે. વળતર પર દાવેદાર દ્વારા ચૂકવવાપાત્ર કોર્ટ ફી, જો કોઈ હોય તો, તે ઉક્ત રકમમાંથી કાપી લેવામાં આવશે અને વળતરની બાકીની રકમ યોગ્ય ચકાસણી પર દાવેદારની તરફેણમાં ચૂકવવામાં આવશે.

૨૪. રેકૉર્ડ અને કાર્યવાહી (R&P), જો કોઈ હોય તો, સંબંધિત ટ્રિબ્યુનલને તુરંત જ પરત મોકલવામાં આવે. પેન્ડિંગ સિવિલ એપિલિકેશન્સ, જો કોઈ હોય તો, તેનો પણ તદનુસાર નિકાલ કરવામાં આવશે.

૨૫. ફર્સ્ટ અપીલો બરતરફ કરવામાં આવી હોવાથી, સિવિલ એપિલિકેશન્સ ટકી શકતી નથી અને તદનુસાર તેનો નિકાલ કરવામાં આવે છે.

(હસમુખ ડી. સુથાર, ન્યાયમૂર્તિ)

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.